

УДК 378:371.13.013.43:316.72

Атрошенко Тетяна Олександрівна
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти
Мукачівський державний університет, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто теоретичні питання процесу формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців. Представлено різноманітні погляди західних науковців щодо суті та структури поняття «міжкультурна компетентність» та методи підготовки до міжкультурної взаємодії. Розглянуто моделі міжкультурної компетентності, розроблені науковцями провідних університетів Великої Британії, Фінляндії, США, які свідчать про те, що міжкультурна компетентність майбутніх фахівців є невід'ємною складовою їхньої професійної діяльності.

Ключові слова: діалог культур, компетентність, компетентнісний підхід, міжкультурна компетентність, міжкультурна взаємодія, міжкультурна комунікація.

Вступ. Процес глобалізації охопив сьогодні всі сфери людського життя, і якщо до недавнього часу історія людства була лише історією окремих країн, народів і культур, то сьогодні вона відчутно перетворюється в глобальну єдину історію людства: все, що відбувається в житті окремих країн, так чи інакше відображається на житті інших. Сучасні локальні (етнічні) культури при цьому втрачають своєрідність і замкненість, а кордони між ними все більше стираються і зникають.

Очевидним результатом процесу глобалізації стали також широкі можливості спілкування носіїв будь якої культури з представниками інших культур і ці можливості сьогодні стали повсякденною реальністю для багатьох країн та народів. Дана обставина породила у представників різних наук широкий інтерес до процесу взаємовпливу культур, мов, звичаїв, стилю життя тощо.

В контексті взаємодії культур велика кількість людей бере участь в діяльності міжнародних політичних, економічних, освітніх та професійних організацій, міжнародних форумів та конференцій, працюють в міжнародних компаніях, здобувають освіту в різних країнах світу, подорожують тощо. Як показує світовий досвід, щоб ефективно підтримувати ці різноманітні та багаторівневі контакти і форми спілкування, необхідним є не тільки знання відповідної мови, а і знання норм, правил, традицій, звичаїв, іншої культури і т.д.

Отже, питання формування міжкультурної компетентності сьогодні на часі. В кожній державі є своя специфіка у вирішенні даного питання, тому, вважаємо, що для нас є корисними інформація та обмін досвідом з питань формування міжкультурної компетентності майбутнього фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів компетентності особистості присвятили свої роботи Дж.Алмонд, Г.Ауернхаймер, Дж.Равен, П.Роджерс.

Концепції міжкультурної комунікації Е.Холла, К.Гирца, В.Гудікунга, Г.Триандіса, Г.Хофштеде зумовили стрімке зростання інтересу до дослідження різних проблем міжкультурної взаємодії та діалогу культур. Феномен діалогу культур розглядається з позицій постмодерністського підходу (В.С.Біблер, Ж.Бодрійяр, Ж.Дерріда, М.Фуко, Ю.Хабермас), теорії міжкультурної комунікації (Р. Коллінз, Н. Луман, М. Маклюен та ін.).

Серед публікацій із загальних проблем міжкультурної комунікації слід виділити роботи російських дослідників Т.М. Астафурова, Д.Б. Гудкова, В.В.

Червоних, Л.В. Куликової, О.А. Леонтович, Ю.Є. Прохорова, Ю.А.Сорокіна, І.А. Стерніна, В.П. Фурманової, Н.Л. Шамне та ін.

Питання міжкультурної підготовки фахівців є широко досліджуваною науковою проблемою у Сполучених Штатах Америки, що пояснюється специфічним суспільно-культурним складом населення країни - всі американці є вихідцями з різноманітних країн світу, що досить успішно співіснують у геополітичних, суспільно-економічних та культурних умовах США. Екстенсивний аналіз методів міжкультурної підготовки фахівців знаходимо в зарубіжному науковому дискурсі з питань взаємодії етносів - праці М. Байрема та А.Ніколза, присвячені практичному формуванню міжкультурної компетентності, дослідження Б.Лонгхерста, Г.Багнел, Г.Сміта, Г.Крофорда, Е.Болдвін та М.Огборн стосувалися загальних питань культури, культурних норм та співвідношення культури з соціальною структурою. Науковий доробок Х.Сілі включає праці, що аналізують явища культурних непорозумінь та способів взаємодії між носіями різних цінностей [1, с.118].

Мета статті – дослідження зарубіжного досвіду формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

Виклад основного матеріалу. До середини 1980-х років в західній науці склалося уявлення, згідно з яким міжкультурною компетентністю можна оволодіти за рахунок знань, отриманих в процесі міжкультурної комунікації. Знання такого роду визначалися як відомості про конкретну науку в традиційних аспектах (Moosmüller), і загальні, до яких відносилось володіння такими комунікативними навиками, як толерантність, емпатійне слухання, знання загальнокультурних універсалій (Barkowski).

Відповідно до такого поділу міжкультурна компетентність в західній культурній антропології розглядається в двох аспектах:

1) як здатність сформувати в собі чужу культурну ідентичність, що передбачає знання мови, цінностей, норм, стандартів поведінки іншого комунікативного співтовариства. При такому підході засвоєння максимального обсягу інформації та адекватного знання іншої культури є основною метою процесу комунікації.

2) як здатність досягати успіху при контактах з представниками іншого культурного співтовариства навіть при недостатньому знанні основних елементів культури своїх партнерів. Саме з цим варіантом міжкультурної компетентності доводиться найчастіше стикатися в практиці комунікації.

Цікавою і повністю обґрунтованою вважаємо

точку зору О.Леонтович, яка в структурі міжкультурної компетентності виділяє три складові: 1) мовну; 2) комунікативну; 3) культурну.

Світовий досвід показує, що найбільш успішною стратегією досягнення міжкультурної компетентності є інтеграція – збереження власної культурної ідентичності поряд з оволодінням культурою інших народів. На думку німецького культуролога Г.Ауернхаймера, навчання міжкультурної компетентності має починатися із спрямованого самоаналізу і критичної саморефлексії (Auernheimer).

Фінський науковець Дж. Летонен (University of Jyväskylä, Finland) вважає обмеженим підхід багатьох авторів до міжкультурної компетенції як до терплячості щодо прояву культурних особливостей, культурної чутливості до правил поведінки в тій чи іншій культурі, інформованості про деякі культурні факти, або як до розуміння представників інших культур. Для успішної комунікації в іншій культурі, з точки зору автора, «необхідно знати мову, історію країни, мистецтво, економіку, суспільство, тобто володіти всебічними знаннями про культуру цієї країни». Дослідник ставив питання про етику міжкультурних стосунків [8].

Актуальним підходом в нашому дослідженні є розгляд міжкультурної компетенції через моделі. У зарубіжній літературі моделі міжкультурної компетенції (Б.Спіцберг і Г.Чангтон) поділяються на такі види: структурні моделі (compositional models); моделі, орієнтовані на взаємодію (co-orientational models); динамічні моделі (developmental models); адаптаційні моделі (adaptational models); причинно-наслідкові моделі (casual models) [9].

Однією з найбільш відомих в західній літературі структурних моделей є модель міжкультурної компетенції Д. Діадорф, представлена у вигляді піраміди і складається з чотирьох рівнів. У структурі моделі входять такі компоненти: мотиваційні фактори, когнітивні (пізнавальні) елементи, навички, а також контекст (контекстуальні фактори). «Людині слід спробувати зрозуміти свою власну культуру, перш ніж починати вивчення іншої (чужої) культури» – таку думку відображає модель глобальних компетенцій Б.Хантера, Г.Уайта і Г.Годбі [5].

Модель міжкультурної компетентності, розроблена професором М.Бірамом (University of Durham, United Kingdom), є на сьогоднішній день найбільш повною і охоплює різні якості, здібності і вміння особистості. Відповідно до цієї моделі, міжкультурна компетентність складається з наступних п'яти елементів: 1. Установки (допитливість і відкритість, готовність відкинути упередження по відношенню як до чужої, так і до рідної культури). 2. Знання (уявлення про соціальні групи, їхні характеристики та функціонування в суспільстві рідної країни і країни співрозмовника, про загальні процеси соціальної та особистісної взаємодії). 3. Уміння інтерпретації і співвіднесення (здатність зрозуміти і інтерпретувати документ або подію іншої культури і співвіднести з явищами рідної). 4. Уміння пізнання і взаємодії (здатність засвоювати нові знання про культуру та їхні практичні прояви, а також використовувати свої знання, установки і уміння на практиці в ситуаціях реального спілкування). 5. Критичне усвідомлення культури або політична освіта (здатність критично, на основі певних критеріїв, оцінювати діяльність і її результати у власній та іншій культурі).

На думку науковця, основною метою навчання мови є формування міжкультурної компетенції через лінгвістичну компетенцію, соціолінгвістичну компетенцію і компетенцію дискурсу в поєднанні з відкри-

тістю, порівнянням, аналізом і критикою культур [4].

На практиці механізм формування міжкультурної компетентності – це, з одного боку, засвоєння людиною норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів, які характерні для його родини, найближчого оточення і культури. Це засвоєння відбувається, як правило, неусвідомлено, за допомогою імітації, некритичного сприйняття панівних стереотипів. Іншою стороною цього процесу є засвоєння необхідних знань і навичок в процесі взаємодії людини з інститутами суспільства як спеціально створеними для її соціалізації (школа, вуз, виховні установи і т.д.). У той же час становлення особистості людини відбувається не тільки в процесі засвоєння нею соціальних норм і досвіду даного суспільства.

Російський науковець О.П.Садохін вважає, що одночасно з процесом соціалізації відбувається процес входження, «вживання» людини в культуру, який отримав назву процесу інкультурації. Інкультурація означає формування у індивіда основних навичок в поведінці і життєдіяльності в певному культурному середовищі: способів задоволення основних потреб; способів вербальної і невербальної комунікації; типів спілкування з іншими людьми; форм контролю за власною поведінкою та емоціями і ін. Результатом інкультурації є культурна компетентність особистості в умовах рідної культури.

Процеси соціалізації та інкультурації відіграють свою роль у формуванні здатності індивіда ефективно взаємодіяти зі своїм соціокультурним оточенням. Результатом цих процесів є формування почуття соціокультурної компетентності, яке виникає і розвивається протягом усього життя людини.

Усвідомлення здатності ефективно взаємодіяти з навколишнім світом є надзвичайно важливим для людини, оскільки виявляє, що вона може робити і які результати можуть приносити її дії. Аналізуючи результати власних дій, людина оцінює їх через призму суспільної свідомості і тим самим формує уявлення про власну соціокультурну та міжкультурну компетентності. Поряд з цим, в процесі взаємодії зі своїм оточенням людина також накопичує досвід ефективного використання власних знань і здібностей в різних життєвих ситуаціях. Цей досвід служить одночасно і основою для ефективного спілкування з представниками інших культур [2, с.126-127].

В процесі міжкультурної взаємодії партнери прагнуть до взаєморозуміння і злагоди шляхом досягнення компромісу між власними культурними цінностями з аналогічними цінностями партнера. Вирішальною обставиною тут виступає визнання взаємодіючими сторонами один одного як рівноправних учасників спілкування, відносини між якими повинні будуватися на принципах довіри, поваги, доброзичливості, рівності і свободи вибору. При цьому реалізація ними своїх інтересів та цілей передбачає також невтручання в справи один одного і збереження самостійності. Такий тип взаємодії визначається в науці терміном «толерантність».

Основою толерантності становить взаємне визнання один одного суб'єктами взаємодії, рівноправними учасниками процесу комунікації. Вона ґрунтується на усвідомленні ними взаємної корисності, яка передбачає взаємну зацікавленість, взаємну повагу і врахування інтересів, на здатності жертвувати частиною власних інтересів заради максимізації спільного блага. В такому випадку толерантність проявляється як позитивна міжкультурна компетентність, в структурі якої позитивний образ власної культури співіснує з позитивним ціннісним ставленням до інших культур. Позитивну міжкультурну компетентність в

даному ракурсі розглядається, з одного боку, як умова самостійного і стабільного існування індивіда або соціокультурної групи, а з іншого - як необхідна умова їх міжкультурної взаємодії з аналогічними суб'єктами в поліетнічному і мультикультурному світі.

У міжкультурній компетентності толерантність виступає як принцип оптимізації міжкультурних відносин, як необхідна умова вирішення міжкультурних суперечностей. Вона передбачає розумну поступливість, постійну готовність до діалогу, рівність сторін, що взаємодіють, визнання іншої думки, унікальності і цінності іншої особистості. Саме на цій основі створюється атмосфера довіри, рівності і терпимості, що забезпечує ефективну міжкультурну комунікацію. Толерантність, як елемент міжкультурної компетентності, на практиці виступає як відсутність негативного ставлення до іншої культури, наявність позитивного образу іншої культури при збереженні позитивного сприйняття своєї власної культури.

Американський педагог М.Кноулз пропонує методи підготовки до міжкультурної взаємодії згрупувати у такі категорії:

1. Когнітивні методи. До таких належать: лекції; друковані матеріали; навчання за посередництвом комп'ютера; фільми; оцінювання власного прогресу (self-assessment), яке, у свою чергу, може включати письмові конференції, дискусії, ведення щоденника тощо; тематичні дослідження (case-studies) та метод критичних інцидентів;

2. Активні методи включають рольові ігри, симуляції та вправи;

3. Методи підготовки до міжкультурної взаємодії, які були розроблені саме для цієї конкретної мети: контрастування культур (contrast culture), культурне пристосування (culture assimilator), крос-культурний діалог (cross-cultural dialogue), культурний аналіз (culture analysis), культурне занурення (community-based immersion) та країнознавство (area studies) [7].

Метод контрастування культур – це дослідницький метод, що потребує наявності досвідченого учасника-експерта з культури, яка контрастує з власною культурою студентів. У ході взаємодії та контрольованого діалогу між двома учасниками на поверхню виходять загальні установки, переконання та цінності культури, що вивчається. Метою цього виду діяльності є знайомство з діловими аспектами нової культури, усвідомлення культурних відмінностей та сприяння культурній обізнаності. Як учасника-експерта бажано запросити представника культури, що вивчається. Зазвичай метод рекомендують застосовувати на початку курсу міжкультурної підготовки для того, щоб акцентувати увагу на багатоманітні культурних парадигм та складності міжкультурних контактів.

Метод культурного пристосування полягає в концентрації уваги на сприйнятті та інтерпретації поведінки представників двох контактуючих культур. Він включає аналіз так званих критичних ситуацій, часто конфліктних ситуацій чи непорозумінь між представниками культури, до якої належать самі студенти, та представниками цільової культури. Цей метод передбачає наявність кількох альтернативних пояснень

та інтерпретацій критичної ситуації, тільки одна з яких відповідає дійсності. Ці критичні ситуації акцентують увагу на тому, що представники культури, що вивчається, думають із певних питань чи проблем, а також допомагають студентам усвідомити культурні відмінності в реалістичних ситуаціях.

Метод крос-культурного діалогу передбачає розробку викладачем-тренером особливих діалогів на теми, що містять у собі глибоко вкорінені культурні відмінності між рідною культурою та культурою, що вивчається. Робота з діалогами може здійснюватися у вигляді дискусії у малих групах, рольової гри або у вигляді домашнього завдання.

Країнознавчий метод фокусується на певній конкретній культурі, часто інтегруючи географічні, політичні, історичні, економічні, релігійні та естетичні аспекти культури, що вивчається.

Фаулер С. та Блом Дж. наголошують на такій послідовності специфічно-культурної інформації: спершу розглядаються загально-культурні питання та принципи, згодом вводяться вправи на усвідомлення культурного різноманіття, на наступному етапі зосереджується увага на поглибленні розуміння власної культури студентів, і тільки потім – вивчення цільової культури (target culture) з виділенням найскладніших елементів [1, с.120].

Метод занурення імплікує безпосередній контакт із матеріальною та духовною культурою іншого народу.

Метод культурного аналізу базується на використанні даних етнографії та антропології для збирання інформації щодо конкретного культурного феномену з метою її аналізу. Аналіз такої інформації надає можливість усвідомлення та розуміння тенденцій, впливів та причинно-наслідкових зв'язків у межах певної культури.

Висновки. Підсумовуючи наукові погляди зарубіжних дослідників ми приходимо до висновку, що міжкультурна компетентність майбутніх фахівців має свої специфічні риси. Незалежно від специфіки діяльності майбутніх фахівців, процес формування міжкультурної компетентності підпорядковується певним принципам дидактики (гуманізації, науковості, наочності, доступності та ін.), а також особливим принципам, які є вирішальними у процесі формування саме міжкультурної компетентності. Серед них: принцип взаємозбагачення культур, «функціональної іншомовності», етнічності, академічної мобільності, діалогічності, освітньої рефлексії, інноваційності навчання та принцип підвищення мотивації у процесі формування міжкультурної компетентності.

При формуванні міжкультурної компетентності слід враховувати такі лінгводидактичні принципи як: принцип спрямованості на формування «міжкультурної грамотності» студентів; принцип співвивчення мов і культур; принцип лінгвокраїнознавчої спрямованості; принцип лінгвокультурологічної спрямованості. Процес оволодіння міжкультурною компетентністю переслідує мету: керувати процесом взаємодії, адекватно інтерпретувати його, набувати нові культурні та професійні знання з контексту конкретної міжкультурної взаємодії.

Список використаної літератури

1. Діордієва А. В. Зарубіжний досвід підготовки соціальних працівників до міжкультурної взаємодії / А.В.Діордієва // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені П.Могили комплексу "Кислово-Могилянська академія"]. Сер.: Педагогіка. – 2012. – Т. 209, Вип. 197. – С. 117-120
2. Садохин А.П. Межкультурная компетентность: понятие, структура, пути формирования / А.П.Садохин // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2007. – Том X., № 1. – С.125-139
3. Auernheimer G. (Ed.) Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität. Opladen, 2002.
4. Byram M. Assessing Intercultural Competence in Language Teaching // Sprogforum. – 2000. – №18. – Vol. 6. – P.10
5. Deardorff D.K. Identification and assessment of intercultural competence as a student outcome of internationalization // Journal

- of Studies in Intercultural Education. – 2006. – № 10. – P.241-266
6. Fowler S. M. An analysis of methods for intercultural training / D.Landis, J.M.Bennett // Handbook of intercultural training. – Thousand oaks, CA: Sage, 2004. – P. 37-84
7. Knowles Malcolm. The definitive classic in adult education and human resource development. - Amsterdam, Boston: Elsevier, 2011. – 406 p.
8. Lehtonen Jaakko. Globalization, National Cultures, and the Paradox of Intercultural Competence. – Available from: <http://viesti.jyu.fi/laivos/lehtonen/globalization.html>. - Retrieved: 02.12.2003
9. Spitzberg B.H., Changnon G. Conceptualizing Intercultural Competence. In: Deardorff, D.K. (Eds.) The SAGE handbook of intercultural competence. Thousand Oaks, CA: Sage. – 2009. – P.2-52

Агрощенко Татьяна

кандидат педагогических наук, доцент
кафедра педагогики дошкольного и начального образования
Мукачевского государственного университета, г.Мукачево, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ: ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ

В статье рассмотрены теоретические вопросы процесса формирования межкультурной компетентности будущих специалистов. Представлены различные взгляды западных ученых о структуре и сути понятия «межкультурная компетентность» и методы подготовки к межкультурному взаимодействию. Рассмотрены модели межкультурной компетентности, разработанные учеными ведущих университетов Великобритании, Финляндии, США, свидетельствующие о том, что межкультурная компетентность будущих специалистов является неотъемлемой составляющей их профессиональной деятельности.

Ключевые слова: диалог культур, компетентность, компетентностный подход, межкультурная компетентность, межкультурное взаимодействие, межкультурная коммуникация.

Atroshchenko Tetiana

Candidate of Pedagogical Sciences, Ph.D., Assistant Professor
Department of Pedagogic of Preschool and Primary Education
Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine

THEORETICAL BASIS OF THE FORMATION PROCESS OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS: FOREIGN EXPERIENCE

The process of globalization has covered all the spheres of human life. In the context of interaction of cultures a large number of people take part in international political, economic, educational and professional organizations, international forums and conferences, work in international companies, are educated in different countries of the world, travel, etc. As international experience shows, in order to efficiently support these diverse and multi-level contacts and forms of communication, it is necessary not only knowledge of the language, but also knowledge of norms, rules, traditions, customs, different culture, etc. Therefore, the issue of formation of intercultural competence is relevant today. The model of intercultural competence developed by Professor N. Bramham (University of Durham, United Kingdom), now is the most comprehensive and covers a variety of qualities, abilities and skills of the personality. According to this model, cultural competence consists of the following five elements: installation, knowledge; ability to interpret and correlate; the ability of cognizability and interaction; critical awareness of culture or political education. Summing up the scientific views of foreign researchers we conclude that intercultural competence of future specialists have their specific features and is an integral part of their professional activities.

Key words: dialogue of cultures, competence, competence approach, intercultural competence, intercultural interaction, intercultural communication.